

SELEVCIA

AD CALYCADNVM

SAYI III -2013

OLBA KAZISI YAYINLARI

SELEVCIA AD CALYCADNVM III

Olba Kazısı Yayınları

Olba Kazısı Yayınları
SELEVCIA AD CALYCADNVN III

Seleucia ad Calycadnum, hakemlidir ve her yıl Nisan ayında bir sayı olarak basılır. Yollanan çalışmalar, giriş sayfalarında belirtilen yazım kurallarına uygunsa yayınlanır, çalışması yayınlanan her yazar, çalışmanın baskı olarak yayınlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını *Seleucia ad Calycadnum* yayınına devretmiş sayılır. *Seleucia ad Calycadnum* kopya edilemez ancak dipnot referans gösterilerek yayınlarda kullanılabilir.

Seleucia ad Calycadnum, hakemlidir ve her yıl Nisan ayında bir sayı olarak basılır. Yollanan çalışmalar, 7. sayfada belirtilen yazım kurallarına uygunsuz yayınlanır, çalışması yayınlanan her yazar, çalışmanın baskı olarak yayınlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını *Seleucia ad Calycadnum* yayınına devretmiş sayılır. *Seleucia ad Calycadnum* kopya edilemez ancak dipnot referans gösterilerek yayınlarda kullanılabilir.

Editörler

Emel Erten
Diane Favro
Murat Özyıldırım

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Meral Akurgal
Prof. Dr. Salim Aydıöz
Prof. Dr. Halit Çal
Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken
Prof. Dr. Emel Erten
Prof. Dr. Diane Favro
Prof. Dr. Turhan Kaçar
Prof. Dr. Gülgün Köroğlu
Prof. Dr. Erendiz Özbayoğlu
Prof. Dr. Scott Redford
Prof. Dr. Aygül Süel
Prof. Dr. Fikret Yegül
Doç. Dr. Sedef Çokay-Kepçe
Doç. Dr. Efrumiye Ertekin
Doç. Dr. Mehmet Fatih Yavuz
Yrd. Doç. Dr. Figen Çevirici-Coşkun
Yrd. Doç. Dr. Merih Ereğ
Yrd. Doç. Dr. Fikret Özbay
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Murat Özgen
Yrd. Doç. Dr. Sema Sandalçı
Yrd. Doç. Dr. Hacer Sibel Ünalın
Dr. Vujadin Ivanisevic

Seleucia ad Calycadnum
Olba Kazısı Yayınları
Sertifika No:

Sayı: 3

ISBN: 978-6055-668-33-4
Mayıs 2013, İstanbul

Kapak Tasarım

Tuna Akçay

Yazışma Adresi

Okt. Murat Özyıldırım
Mersin Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü, Çiftlikköy Kampüsü, 33342,
Mersin - Türkiye
Tel: 00 90 324 361 00 01 - 4735
e- posta: ozyildirimmurat@gmail.com

Adres

Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti.
Yeni Çarşı Caddesi, No: 12/A
Galatasaray, Beyoğlu, 34433, İstanbul
Tel: 0212 249 59 02
www.homerbooks.com
e-mail: homer@homerbooks.com
Sertifika No:

Baskı ve Cilt

Yayıncılık Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Litros Yolu, Fatih Sanayi Sitesi, No: 12
197-203, Topkapı - İstanbul
Tel: 0212 612 58 60
Sertifika No:

Dağıtım

Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti.
Yeni Çarşı Caddesi, No: 12/A
Galatasaray, Beyoğlu, 34433, İstanbul
Tel: 0212 249 59 02

Seleucia ad Calycadnum | Sayı 3 | Nisan 2013

Olba'da Şeytanderesi Vadisi'ndeki Kaya
Kült Alanında Bulunan Unguentariae
Tuna Akçay
9

2012 Yılı Efes, Ayasuluk Tepesi ve St. Jean
Anıtı Kazıları Depo Çalışmalarından İlk
Gözlemler, Yeni Bir Keşif: Ayasuluk'ta Cam
Atölyesi
Ebru Fatma Fındık
31

Bizans Sikkelerinde Başmelek Mikhail ve
Aziz Mikhail Tasvirleri
Ceren Ünal
49

Klaros Kasesi ve Anadolu'da Pers
Egemenlik Döneminde Cam Kase Üretimi
Konusunda Düşünceler
Emre Taştemür
65

Silifke Müzesi'nden Erken Bizans
Dönemine Ait Gümüş Tılsım
Gülğün Köroğlu
81

Olba Kazılarında Küçük Buluntular
Emel Erten
101

Ermeni Baronluğu'nun Kuruluşu
Fatma Akkuş Yiğit
129

Artuklu Türkmenleri'nin Sikkelerinde
Mitolojik Bir Yaratık: "Çift Başlı Kartal"
Ramazan Uykur
145

Fatsa Cıngırt Kayası'ndan Ele Geçen 10
Sikke Üzerine Gözlemler
Ayşe Fatma Erol - Deniz Tamer
159

Genius Loci: Towards a Roman
Understanding of Carthage
Jessica L. Ambler
183

Kuşadası, Kadıkalesi/Anaia Kazısı 2007-
2010 Sezonu Cam Buluntuları "Pencere
Camları"
Tümay Hazinekar Coşkun
197

Olba Manastırı: 2012 Yılı Kazı Sonuçları
ve Merkez Mekânlar Üzerine Düşünceler
Murat Özyıldırım
211

Erken Hıristiyanlık Döneminde Cilicalı
Şifavericiler: Dioscorides, Cosmas ve
Damianus
Sevim Ayteş Canevello
223

Osmanlı'nın Arkeoloji Algısı: Kilikia
Örneği
Songül Ulutaş
233

Olba Kazısı Kiremit Örnekleri
Arkeometrik Çalışmaları
Ali Akın Akyol - Ebru Erdoğan Yıldırım - Emel
Erten - Yusuf Kağan Kadioğlu
249

Kitap Tanıtımı

Tanrıça ve Boğa
Emel Erten
269

İstanbul'un Tarihi Eserleri
Ahmetcan Sayalı
277

Anadolu'da Kadın: On Bin Yıldır Eş, Anne,
Tüccar, Kraliçe
Hüseyin Üreten
281

PRAEFATIO

Olba Kazaları'nın süreli yayını *Seleucia ad Calycadnum*'un 2013 yılında üçüncü sayısını sunarken, dergimizin yayın yaşamına aralık vermeden devam etmekte olmasının mutluluğu içinde olduğumuzu belirtmek isteriz. Öncelikle, bu yeni sayıda yayınlanmak üzere çalışmalarını bize göndermek nezaketinde bulunan değerli meslektaşlarımıza, yayın kurulu üyelerimize teşekkürlerimizi sunarız. Onların katkılarıyla ortaya çıkan bu sayının, eskiçağ uygarlıkları ve dilleri, tarihi konusunda çalışan akademisyenlerin ve bu alanlara ilgi duyan okurların yakından tanıdıkları Homer Kitabevi tarafından yayınlanması, yayın ekibimiz için ayrı bir sevinç kaynağıdır. Bizimle çalışmayı severek kabul eden değerli dostumuz, Homer Kitabevi sahibi Ayşen Boylu'ya ve *Seleucia ad Calycadnum*'un bu sayısının grafik düzenlemelerini büyük bir titizlikle gerçekleştiren Sinan Turan'a şükran borçluyuz.

Arkeoloji, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri, Sanat Tarihi konularında çalışan uzmanlara dergimiz kapılarının hep açık olduğunu ve gelecek sayılarımızda onların değerli çalışmalarına yer vermekten mutluluk duyacağımızı belirtiriz.

Editörler:

Prof. Dr. Emel Erten

Prof. Dr. Diane Favro

Murat Özyıldırım (Klasik Filolog, MA)

PREFACE

We are pleased to present volume 3 of *Seleucia ad Calycadnum* which has been continuously published since 2011. First and foremost, we would like to thank all our colleagues for their scholarly contributions and our editorial board for their valued input. Due to their expert participation, we are this and subsequent volumes will be published by Homer Books, widely recognized by those who study ancient civilizations and languages. We are grateful to Ayşen Boylu, owner of Homer Books, who kindly agreed to work with us, and Sinan Turan, who meticulously designed the graphics of this volume.

We would also like to state that our journal is open to scholars of fields of archaeology, ancient languages and cultures and history of art. We would always welcome their works in the forthcoming volumes.

Editors:

Prof. Dr. Emel Erten

Prof. Dr. Diane Favro

Murat Özyıldırım (Classical Philologist, MA)

Olba Kazısı Yayınları
SELEVCIA AD CALYCADNVN

Makale Başvuru Kuralları

Seleucia ad Calycadnum, Olba Kazısı yayını olarak yılda bir sayı yayınlanır. Yayınlanması istenen makalelerin en geç Şubat ayında gönderilmiş olması gerekmektedir. *Seleucia ad Calycadnum*, arkeoloji, eskiçağ dilleri ve kültürleri, eski çağ tarihi, sanat tarihi konularında yazılan, daha önce yayınlanmayan yalnızca Türkçe, İngilizce çalışmaları ve kitap tanıtımlarını yayımlar.

Yazım Kuralları

Makaleler, Times New Roman yazı karakterinde, word dosyasında, başlık tümü 12 punto büyük harf, metin 10 punto, dipnot ve kaynakça 9 punto ile yazılmalıdır. Çalışmada ara başlık varsa, bold ve küçük harflerle yazılmalıdır. Türkçe ve İngilizce özetler, makale adının altında 9 punto olarak ve en az iki yüz sözcük ile yazılmalıdır. Özetlerin altında İngilizce ve Türkçe beşer anahtar sözcük, 9 punto olarak “anahtar sözcükler” ve “keywords” başlığının yanında verilmelidir.

- Dipnotlar, her sayfanın altında verilmelidir. Dipnotta yazar soyadı, yayın yılı ve sayfa numarası sıralaması aşağıdaki gibi olmalıdır.
Demiriş 2006, 59.
- Kaynakça, çalışmanın sonunda yer almalı ve dipnottaki kısaltmayı açıklamalıdır.
Kitap için:
Demiriş 2006 Demiriş, B., Roma Yazınında Tarih Yazıcılığı, Ege Yay., İstanbul.
Makale için:
Kaçar 2009 Kaçar, T., “Arius: Bir ‘Sapkın’ın Kısa Hikayesi”, Lucerna Klasik Filoloji Yazıları, İstanbul.
- Makalede kullanılan fotoğraf, resim, harita, çizim, şekil vs. metin içinde yalnızca (Lev. 1), (Lev. 2) kısaltmaları biçiminde “Levha” olarak yazılmalı, makale sonunda “Levhalar” başlığı altında sıralı olarak yazılmalıdır. Bütün levhalar, jpeg ya da tift formatında 300 dpi olmalıdır. Alıntı yapılan levha varsa sorumluluğu yazara aittir ve mutlaka alıntı yeri belirtilmelidir.
- Makale ve levhalar, CD’ye yüklenerek çıktısı ile birlikte yollanmalıdır.

Olba Kazılarında Küçük Buluntular

Emel Erten*

Özet

Doğu Dağlık Kilikia yerleşim merkezlerinden Olba'da yapılan arkeolojik kazılar sırasında ele geçen küçük buluntular, yaşanan başlıca tarihsel süreçler içinde kentteki koşullar, yaşam tarzı konusunda bilgi vermektedir. Tiyatro, manastır ve kaya kült yerlerindeki kazıların cam, metal, taş, kemik buluntularından özellik gösteren örneklerden bir seçki çalışmamızda sunulmaktadır. Olba'da mekanların aydınlatılması için kullanılan gereçler, kişisel kullanım eşyaları ile giyim kuşamda, dokumacılıkta kullanılan malzeme tanıtılmaktadır. Madeni anahtarlar ve kilit levhaları, kapı aksamı, oyun zarları gibi günlük yaşamın akışı içinde alışılmış nesnelere de söz edilmektedir. Ancak, diğer yandan da Olba'nın dış ilişkilerini, ortak Akdeniz kültürel yapısı içindeki yerini gösteren ayrıcalıklı buluntularla ilgili bilgi ve değerlendirmelere de çalışmada yer verilmektedir.

Anahtar sözcükler: Olba, Dağlık Kilikia, Kilikia, Küçük Buluntular, Cam, Polycandelon.

Abstract

The small finds unearthed during the excavations carried out at Olba in Rough Cilicia reveal the lifestyle at the site throughout major historical phases. The aim of this study is to present a selected group of small finds made of glass, metal, clay, stone or bone. The devices used for illumination, personal utensils such as hair pins or buckles found at Olba are the usual instruments of a simple way of living. On the other hand, some glass fragments belonging to the highly

---

* Prof. Dr. Emel Erten, Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Teknik Okullar - Ankara. E-posta: eerten@gazi.edu.tr.

sophisticated groups are among the excavation finds, revealing the significance of Olba in the common culture of the Mediterranean region.

Keywords: Olba, Cilicia, Rough Cilicia, Small Finds, Glass, Polycandelon.

Giriş

Doğu Dağlık Kilikia merkezlerinden Olba'da arkeolojik verilerin doğruladığı siyasal, kültürel, dinsel süreçler yaşanırken, bunları öncelikli olarak günümüze ulaşan yapı kalıntıları temsil etmektedir. Yazılı kaynakların, yazıtların sağladıkları bilgilerin de eklenmesiyle Olba'nın geçirdiği tarihsel süreçler konusunda daha ayrıntılı bilgiler elde etmek mümkün olmaktadır.

Olba'da 2010 yılından itibaren başlatılan arkeolojik kazıların küçük buluntular sağlaması eldeki arkeolojik verilere yeni bir boyut kazandırmaktadır. Büyük mimari anıtlara ait yapısal kalıntıların yanında küçük ve önemsiz görünen çoğu zaman basit yaşam araç ve gereçleri aslında halkın hayat tarzı, alışkanlıkları, yaşadıkları kentin dışarıyla olan ilişkileri konusunda değerli bilgiler sunmaktadır.

Kentin geçirdiği temel tarihsel süreçlerin geri planına hep basit gündelik yaşam eşlik etmektedir. Bir başka deyişle, coğrafi konumu, iklim koşulları, topografik yapısı bakımından tarıma dayalı bir hayat; Olba'daki siyasal ekonomik koşullar ne olursa olsun geçerliliğini korumaktadır¹. Olba halkı, Hellenistik Dönem içinde Teukros Hanedanı'ndan gelen yöneticilerin egemenliği altındadır. Bir sonraki evrede ise, Olbalılar Roma merkezli bir imparatorluğun yönetimindedirler. Başkent Roma çok uzakta olsa bile, siyasal otoritenin varlık ve gücü, kültürel kimliği yakından hissedilmektedir. Taşradaki Roma yerleşim birimlerine özgü yapılanma Olba için de geçerlidir. Bölgede Hıristiyanlığın etkinliğinin artmasıyla birlikte Olba'da yine değişim yaşanır. Özellikle bu yeni dinin kural ve ritüelleri, kentteki Roma'ya bağlı Doğu Akdeniz kentlerine özgü yaşam tarzına eklenir. Olba'nın dinsel varlık ve önemi, bir Hıristiyanlık piskoposluk merkezi olarak kabul gördüğü, mimari izlerin yanında yazılı belgelerle de doğrulanmaktadır².

---

1 Erten 2012, 61-76.

2 Özyıldırım 2003, 145-157.

I. Küçük Buluntuların Ele Geçtiği Kazı Yerleri

Olba kazıları sırasında ele geçen küçük buluntulardan gösterdikleri özellikler çerçevesinde söz etmeden önce, bunların ele geçtiği başlıca çalışma alanlarından söz etmekte yarar vardır:

(I.a) Tiyatro

Önemli sayıda küçük buluntu, öncelikle kazısı başlatılan tiyatrodan gelmektedir. Kentin akropolisinin kuzeybatı eteğindeki tiyatro kazı öncesinde büyük ölçüde toprak altındayken, buradaki çalışmalar sonrasında Olba'nın başlıca anıtsal yapılarından biri olarak ortaya çıkarılmış durumdadır. Akropolis yamacından yüzyıllar boyunca akan toprağın oluşturduğu dolguyla kaplanan tiyatrodaki yapılan kazılarında çok sayıda sikke ve küçük buluntu ele geçmektedir. Skene binasının sahip olduğu mimari plastik elemanlar uyarınca ilk yapım tarihi olarak Severuslar Dönemi belirlenebilecek yapının yaklaşık olarak MS yedinci yüzyıla dek kullanımının sürdüğü sikke buluntuları ile anlaşılmaktadır. Ele geçen cam, madeni, kemik, taş, vb. küçük buluntuların da çoğunlukla Geç Antik - Erken Bizans karakterli olduğu görülmektedir.

(I.b) Manastır

Olba kazılarının başlatılması ile birlikte ele alınan diğer anıtsal yapı da manastırdır. Olba'da Hıristiyanlığın etkili olmasının en açık göstergesi, kentte saptanan birçok kilise yapısının yanında "Doğu Vadisi" olarak adlandırılan kesimde bir manastırın da yer almasıdır³. Manastırda son yıllarda başlatılan araştırma ve kazı çalışmaları hem daha önce yayınlarda yer alan planlardaki eksikliklerin tamamlanmasını, hem de yeni mekânların ve buluntuların ortaya çıkartılmasını sağlamaktadır⁴. Manastırın ilk yapımını MS beşinci yüzyılda Bizans tahtına oturan ve diğer bölge kentleri gibi Olba'ya da özel ilgi gösterdiği düşünülen İmparator Zeno ile ilişkilendirmek olasıdır⁵. Şimdiye dek elde edilen buluntular,

---

3 Özyıldırım - Ünalın 2011, 147-166; Özyıldırım 2012, 105-118.

4 Manastır konusunda Olba'da sistemli arkeolojik araştırma ve kazıların başlatılmasından önce yayınlarla ilgili olarak bkz. Headlam 1892, 22; Keil-Wilhelm 1931, 97, Fig. 116; Hild-Hellenkemper 1986, 62-64, Fig. 6, pl. 65-66; Hill 1996, 252, Fig. 55, Pl. 113.

5 Zeno'nun Seleucia'da Azize Thecla için yaptırdığı kilisenin yanında, imparatorun Alahan başta olmak üzere bölgedeki birçok kiliseyi yaptırdığı düşünülmektedir. İmparatorluğunu bir

duvar tekniklerinin incelenmesi ve yazılı kaynakların verdiği bilgiler doğrultusunda manastırın MS beşinci yüzyılda inşa edilmiş olduğu ve bundan sonraki yüzyıllar içinde kullanımının devam ettiği anlaşılmaktadır. Ancak, altıncı yüzyıldan başlayarak bölgeyi ve Olba'yı etkileyen olumsuzluklardan manastırdaki yaşamın da payını aldığı düşünülebilir. Başta Constantinopolis olmak üzere Anadolu'yu MS altıncı yüzyılın ortalarından itibaren da etkisi altına alan, dalgalar halinde Syria'ya doğru yayılan, MS yedinci yüzyıla doğru da devam eden veba salgını belki de bu olumsuzluklardan en önemlisidir⁶. Yine MS altıncı yüzyılda bölgenin depremlerle sarsılması da diğer bir etkidir⁷. Ayrıca, yedinci yüzyıldan başlayarak ilerleyişe geçen Arap ve Sasani akınları da manastırdaki yaşamın sürmesini güçleştirmiş olmalıdır. Ancak, yine de bazı ek ve onarımlarla manastırın kullanımının daha sonra da devam ettiğini düşünmek olasıdır.

Seleucia'nın MS yedinci yüzyılda (616 ve 617 yılı baskıları) bastığı sikkelerden yola çıkılarak kentin bölgede önemli bir Bizans stratejik, askeri merkezi haline geldiği düşünülmektedir; çünkü, Kilikia Sasaniler tarafından MS 613 yılına gelindiğinde büyük ölçüde fethedilmiş durumdadır. Seleucia'nın bu tarihten sonra da hala sikke basmakta olması, Sasani egemenliğinin o yıllarda Seleucia'ya dek henüz uzanmadığını göstermektedir. Ancak, kent 622 veya 623'de Sasani egemenliğine boyun eğmek zorunda kalacaktır⁸. Bu savaş halinin kıyı bölgesi kadar dağlık kesimi de etkilemiş olduğunu ve Olba'da ve kentteki manastır ile kiliselerde de etkilerinin yaşandığını düşünmek olasıdır.

Manastırda başlatılan kazılar, yapı kompleksi içinde yer alan büyük kilise yapısının güneyindeki daha küçük bir diğer kilisenin alt kat sevi-

---

tertip sonrasında kaybedişi sonrasında Isauria'ya dönen Zeno'nun "Ourba" adlı bir yerleşim merkezinde kaldığı bilinmektedir. Buranın Zeno'ya gereksinim duyduğu korunaklı ortamı sağlayan "Olba" olabileceği öne sürülmekte ve güçlü bir olasılık olarak görünmektedir: Cavanaugh Özyıldırım 2009, 25; ayrıca, Özyıldırım 2012, 106. Bölge için İmparator Zeno Dönemi "Altın Çağ" olarak adlandırılmakta; büyük yapıım etkinliğinin imparatorun egemenlik dönemi içinde gerçekleştiği saptaması yapılmaktadır. Buna karşılık, altıncı yüzyılın bir düşüş dönemi olduğu öne sürülmektedir: Hill 1996, 51, 54.

6 Cameron 2012, 158.

7 Antik kentleri etkileyen MS altıncı yüzyıl depremleriyle ilgili olarak: Erel-Adatepe 2007, 241-252; Bölgede (Kilikia-Isauria) MS altıncı yüzyılda inşa edildiği bilinen az sayıda kilisenin bulunduğu belirtilmekte; ancak Anazarbus'da Iustin ve Iustinianus Dönemi'ndeki depremler sonrasında onarımlar yapıldığı her ne kadar Procopius tarafından belirtilmekte ise de (18.10), bunun arkeolojik olarak doğrulanmadığı, özellikle kentteki katedralin depremde tümüyle dümdüz olduğu ifade edilmektedir: Hill 1996, 9.

8 Foss 1990, 729-730.

yesinde sürdürülmektedir. Yine manastır kazıları kapsamında aynı düzeyde bulunan ve içinde kayaya oyulmuş üç mezar yerinin saptandığı tonoz örtülü mekanın içindeki toprak dolgu da temizlenmiş bulunmaktadır. Olba manastır kazılarını gelecekte sürdürülmesi bu kompleksin yapım kullanım tarihini ayrıntılı olarak belirlemeyi ve olası yapım ve onarım evrelerini aydınlatmayı mümkün kılacaktır⁹.

(I.c) Kaya Kült Yerleri

Olba kazıları kapsamında Hıristiyanlık öncesindeki pagan inanışla bağlantılı olan arkeolojik veriler de incelenmektedir. Olba'da yapılan arazi çalışmaları, yerleşim alanı içinde birçok kaya kült yerinin varlığını göstermektedir. Kentin sahip olduğu dağlık ve kayalık arazi yapısı içinde kayaya oyulmuş nişler, sekiler, kaya çanakları gibi unsurlara sahip bu kült yerlerinin eski Anadolu geleneği ile bağlantıları düşünülmekte ve konumları bakımından mezarlık alanlarına olan yakınlıkları nedeniyle ölü kültü ile ilgili olabilecekleri akla gelmektedir¹⁰. Buralarda yapılan kazılarda ele geçen küçük buluntular söz konusu kült yerlerinin bilinmeyen kullanım biçimleri ve kronolojileri konusunda değerli veriler niteliği taşımaktadır. Kazılar sonucunda, birkaç Prehistorik taş alet dışında söz konusu kült yerlerinde ele geçen küçük buluntuların en erkenleri Hellenistik - Erken Roma İmparatorluk Dönemi'ne aitken; en geç tarihli ise, Erken Bizans Dönemi'ne tarihlenmektedir.

Böylece, Olba'daki "tiyatro", "manastır" ve "kaya kült yerleri" kazıları sırasında ele geçen metal, cam, pişmiş toprak, taş, kemik gibi malzemedeki küçük eşyalar yukarıda belirtilen tarihsel süreçler içinde Olba'da geçerli olan kullanım, olası üretim ve ilişkiler konusunda değerlendirmeye değer arkeolojik veriler sunmaktadır. Bu çalışmada Olba'da bulunan küçük buluntuların tümü değil ancak, gösterdikleri yoğunluk veya sahip oldukları "özel" nitelikler bakımından dikkat çekici olanlar ele alınacaktır.

9 Manastırda yapılan son dönem kazı çalışmaları, bu dergi kapsamında Murat Özyıldırım tarafından kaleme alınan "Olba Manastırı: Kazı Çalışmalarının 2012 Yılı Sonuçları ve Manastır Merkez Mekanları Üzerine Düşünceler" başlıklı makalede ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

10 Olba'daki kaya kült yerleri konusunda Arkeolog Tuna Akçay doktora tezi konusunda çalışmalarını sürdürmektedir. Söz konusu çalışma tamamlandığında daha ayrıntılı bilgi ve yorumlara ulaşmak mümkün olacaktır.

II. Küçük Buluntu Grupları

(II.a) Aydınlatma Gereçleri

Olba kazılarında ele geçen küçük buluntular arasında iç mekanların yapay aydınlatması için kullanılan madeni, pişmiş toprak, cam kandillere ait parçalar ile bunlarla bağlantılı olarak kullanılan madeni aksam kayda değer bir grubu oluşturmaktadır. Ayrıca, kazılarında sıklıkla bulunan cam kadeh parçalarının asıl işlevleri ile uyumlu olarak “içki kapları” olarak kullanılmış olmalarının yanında, dönemin geleneğine uygun olarak aydınlatmada “kandil” yerine de kullanılmış oldukları düşünülmektedir¹¹.

Bilindiği gibi, malzeme olarak camın aydınlanmada sağladığı avantaj Geç Antik Dönem’den itibaren fark edilmiş bulunmakta ve cam kandiller sıklıkla kullanılmaktadır¹². Cam kandillerin “saplı” veya “kase biçiminde ve kulplu” tipleri bulunmakta ve bunlara ait çok sayıda parça Olba’da saptanmaktadır¹³.

Doğu Akdeniz yerleşim birimlerinin MS dördüncü yüzyıldan başlayan buluntu grupları içinde sıklıkla rastlanan çeşitli tiplerdeki cam kandillere fitilin nasıl uygulanacağı eskiçağda da üzerinde düşünülmüş ve çeşitli çözümler üretilmiş bir konudur. Bu çözümlerden biri, üç kulplu ve kase biçimli cam kandillerde görülen sabit fitil tutucusudur. Bu tip kandillerde içte ve tam merkezde tüp biçimli bir haznenin fitil için kullanılmakta yani cam kandilin tasarımı fitil haznesiyle birlikte yapılmaktadır¹⁴. Sabit fitil tutucusuna sahip olan cam kandiller her ne kadar Doğu Akdeniz için tipik sayılmaktaysa da Olba’da ele geçen bir örneği yoktur.

Cam kandillere fitil yerleştirmenin bir diğer çözümü ise, ortası delik bir pişmiş toprak elemanın kullanılmasıdır. Bu tipteki fitil tutucularından Olba’nın yakın komşusu olan Elaiussa-Sebaste’de çok sayıda ele geçmiştir¹⁵. Ancak bunlardan da Olba’da hiç saptanmamış olması, kentte yaygın olan tercihin madeni kandil fitil tutucuları olduğunu göstermektedir (**Lev. 1**). Bunlar, Olba’da ele geçen küçük metal buluntular

---

11 Erten 2011, 34. Elaiussa Sebaste kazılarında cam tabakların bile aydınlatma amacıyla (kandil olarak) kullanıldıklarını gösteren kanıt ve öneriler vardır: Gençler 2009, 125-126, res. 83.

12 Erten 2011, 34

13 Erten 2003, 145-154.

14 Stern 2012, 51-52, No.G 739.

15 Gençler 2003, 157-160.

arasında örnekleri en fazla sayıda bulunan grubu oluşturmaları bakımından konumuz açısından kayda değerdir.

Fitil tutucularında asıl prensip, bir levhadan kesildiği anlaşılan iki ince uzun şeridin cam kandilin ağzına tutturulması ve fitilin geçirildiği deliğin ya da silindirik bir tüp biçimindeki yuvanın tam ortaya gelerek yağa daldırılmasıdır.

Olba örneklerinin ayrıntılı incelemeleri sonucunda, madeni fitil tutucularında biçimsel olarak birbirinden farklı iki ayrı fitil yuvası tipinin var olduğunu belirlemek mümkün olmuştur. Bunlardan ilki, fitilin içinden geçeceği bir silindir biçimindedir (Lev. 2-3). Diğer tipte ise, genellikle daire şeklinde bir levhaya açılan delik söz konusudur ve kandil fitili bu delikten geçirilmektedir (Lev. 4-5). Bu iki tip madeni fitil tutucusunun örnekleri Elaiussa Sebaste kazılarında da ele geçmiş bulunmaktadır¹⁶.

Olba'da manastır ve tiyatro kazılarında çok sayıda örneği bulunan bu fitil tutucularının Doğu Akdeniz dünyasında birçok merkezde tanındıkları ve kullanıldıkları anlaşılmaktadır. Benzer örneklerin ele geçtiği ve coğrafi yakınlığı bulunan başlıca merkezler arasında Anemurium¹⁷, Elaiussa Sebaste¹⁸, Kilise Tepe¹⁹, Alahan Manastırı²⁰, Antiochia ad Orontem²¹ ile Kıbrıs'daki Kourion'u²² saymak olasıdır.

Olba cam buluntularının genel incelemesi sonucunda renksiz/doğal ve yeşilimsi veya mavimsi cam üzerine mavi cam iplik ya da cam nokta bezemelerinin uygulandığı bazı cam parçalarının bulunduğu görülmektedir (Lev. 6). Bunlar içinde mavi cam nokta bezemeli olanların da yine konik formlu cam kandillere ya da sıradan ve pahalı olmayan basit günlük kullanım vazoları ait olması gerekmekte ve bunlar MS dördüncü ve beşinci yüzyıllara tarihlenmektedir²³. Mavi nokta süslemeli konik kandil örneklerine Olba'nın komşusu Elaiussa Sebaste kazılarında da rastlanmaktadır²⁴. Aslında, başlangıçta Karanis kazılarında ele geçen örnekleri nedeniyle bu form ve bezemenin Mısır'a özgü olabileceği de düşünülmüştür. Ancak, daha sonraki yıllarda Doğu Akdeniz'de yapılan

16 Bunlar, Çiğdem Gençler Güray tarafından "Y" Biçimli ve "S" Biçimli olarak sınıflandırılmaktadır: Gençler Güray 2010, 236, fig. 211-212.

17 Anemurium'dan elli kadar örneğin ele geçtiği belirtilmektedir: Russell 1982, 137, 149, n. 14.

18 Gençler 2009, 117-118, res. 74; 125-126, res. 82.

19 Collon-Syminton 2007, 522, 800, No.2279-2280, Fig. 456.

20 Gough 1985, 69, fig.12, No. 10.

21 Russell 2000, 83, fig. 5.

22 Dunn 2007, 531, No. 25-27, lev. 17.1

23 Stern 2001, 294.

24 Gençler 2009, 93-97, res. 55, kat. No. 236-240.

kazılar, yayılımının çok daha geniş olduğunu göstermekte ve Olba ve Elaiussa Sebaste kazıları buluntuları da durumu doğrulamaktadır²⁵. Aslında, bu tipin MS dördüncü yüzyıl içinde Syria-Palaestina Bölgesi için yaygınlığını ve üretimini gösteren arkeolojik veriler başta Palaestina'daki Jalame olmak üzere çeşitli merkezlerden gelmektedir²⁶.

Olba'da ele geçen metal aydınlatma gereçleri arasında en dikkat çekiçi eserler olarak bir bronz polycandelon (Lev. 7, 8, 9) ile kandil askısı da (Lev. 10-11) sayılmalıdır. Her iki buluntu da manastırda yapılan kazılar sırasında ele geçmiştir.

Olba'da bulunan bronz polycandelon'un 24 cm. çapında çerçeve şeklinde bir disk bölümü bulunmaktadır. Bu çerçeve üzerinde cam saplı kandillerinin yerleştirilmesine yarayan altı adet daire biçimli yuva yer almaktadır. Çerçevenin kalınlığı 4 cm., her bir deliğin çapı ise, 2.5 cm.'dir. Bu disk çerçevesi üzerinde üç ayrı noktaya yerleştirilen halkalara bağlanmış zincirlerle taşınmaktadır. Böylece üç ayrı koldan gelen zincirin bir tek noktada birleştikten sonra tek bir askı ile polycandelon'un asılmasını sağladığı anlaşılmaktadır. Bu zincirlerin sadece bir bölümü korunmuş durumdadır ve üzerinde yuvarlak bir pul biçiminde (çap = 2.5 cm.) dekoratif eleman bulunmaktadır.

Bu tip polycandelon örnekleri Doğu Akdeniz'de Erken Bizans Dönemi (özellikle MS altıncı ve yedinci yüzyıllar) için tipik sayılmakta; birçok kazda ele geçmekte ve müze koleksiyonlarında yer almaktadır. Çoğunlukla yapımlarında bronz kullanılmakla birlikte, gümüş ya da pirinçten örnekleri de bulunmaktadır²⁷. Bunlar dinsel mekanlarda, kilise ve manastırlarda ele geçmekle birlikte; sivil yapıların da aydınlatılmasında kullanılmış olmalıdırlar.

Olba'ya yakın coğrafi konumu bakımından önemli olan Anemurium kazılarında benzer bir polycandelon'a ait disk çerçeve parçası ele geçmiştir²⁸. Elaiussa Sebaste kazılarında da polycandelon örnekleri ele geçmekle birlikte, bunlarla ilgili olarak yapılan restitüsyonlar, Olba polycandelon tipinden farklı biçimsel özelliklere sahip olduklarını göstermektedir²⁹. Silifke Müzesi koleksiyonunda da dört ayrı polycande-

25 Mavi nokta süslemeli konik bardak-kandil örnekleri de Ephesus-Yamaçevler kazıları sırasında ele geçen camlar arasında bulunmaktadır. Söz konusu buluntular ve bu tipin gösterdiği yayılım konusunda: Czurda-Ruth 2007, 101-104, No. 366-367, lev. 13,35.

26 Jalame 1988, 86-94; 332-333.

27 British Museum koleksiyonunda yer alan örnekler ve genel bilgiler için: Bailey 1996, 107-109, No. Q3932MLA-Q3941MLA, lev. 141-149.

28 Russell 1982, 137, Fig. 3.21.

29 Ferrazzoli 2012, 295, 306, lev. 7.

lon (env. no. 2723, 2724, 2725, 2726) yer almaktadır. Bunlar ne yazık ki kazı buluntusu değildirler ve 1989 yılında hepsi bir arada ve aynı kişiden zorunlu yoluyla müze koleksiyonuna kazandırılmışlardır³⁰. Söz konusu eserler Olba Manastır örneğinin yakın benzerleridir ve bu durumda, bölgede ele geçmiş olma ihtimalleri yüksek görünmektedir. Yine aynı kültürel coğrafya içinde değerlendirilebilecek Antiochia'da ele geçen madeni buluntular arasında da polycandelon parçaları bulunmaktadır³¹. Öte yandan, ölçüleri ve biçimsel özellikleri bakımından Olba polcandelon'u ile yakın özelliklere sahip örnekler Sardes kazıları buluntuları arasında da rastlanmakta ve HOB (House of Bronzes) olarak adlandırılan Bizans konut alanı buluntusu olarak kaydedilmektedir³².

Basit aydınlatma gereçleri olarak başta kiliseler olmak üzere konutlarda da kullanıldığı anlaşılan bu polycandelon tipinin farklı merkezlerde kaydedilen birçok benzerinin bulunması geniş yayılımını göstermektedir. Örneğin, Constantinopolis kökenli olduğu belirtilen benzerleri Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Dumbarton Oaks Koleksiyonunda yer almakta ve MS altıncı yüzyıla tarihlendirilmektedir. Aynı tipin Yunanistan'da Korinth ve Palestina'da Beth Shan'da ele geçen örnekleri de yayınlanmıştır³³.

Olba'da Manastır kazıları sırasında ele geçen üç kollu kandil askısı da yine Erken Bizans kontektlerinde sıklıkla rastlanan eserlerdendir³⁴. Madeni kandil askıları, kase biçiminde ve üç kulplu cam kandillerin asılmasına uygun olarak tasarlanmakta ve dini ya da sivil yapıların aydınlatılmasında kullanılmaktadırlar. Bu askıların tepelerinde bir çengel bulunmakta ve bu çengel, aşağıdaki diğer üç çengele metal bağlantı elemanları ile bağlanmaktadır.

Olba'nın komşuları olan Alahan, Elaiussa Sebaste gibi merkezlerde, yine Kilikia'da Anemurium'da da kandil askısı örnekleri ele geçmektedir³⁵. Kandil askılarına bölgede kazı yapılan hemen her merkezde

30 Silifke Müzesi'nin envanter kayıtlarındaki bu bilgileri bana ileten Müze Müdürü Arkeolog İlham Öztürk'e yardımı için teşekkürlerimi sunarım.

31 Russell 2000, 87, Fig.10.

32 Waldbaum 1983, 101, No. 589-590.

33 Korinth örnekleri için: Davidson 1952, 128, pl.63, No. 859-860. Beth Shan Örnekleri için: Fitzgerald 1931, 42, lev. XXVIII, No. 4; lev. XXXVII, No. 1-4.

34 Bu askılardan birkaç örnek ile birçok parça Saraçhane (Aziz Polyeuctus Kilisesi) kazılarında bulunmuş ve bunların kendi aralarında bir tipoloji oluşturulması bile mümkün olmuştur: Gill 1978: 239-243, No. 169-246

35 Alahan: Gough 1985, 70, No. 19, Fig. 19; Elaiussa Sebaste: Ferrazzoli 2012, 292, 302, No. 27; Russell 1982, 137, Fig. 3.22; Assos'da gymnasium yakınında bulunduğu söylenen bir askı da Boston - Museum of FineArts koleksiyonunda yer almaktadır: Comstock-Vermeule 1971,

rastlanması bunların yaygın kullanımlarının kanıtıdır. Ayrıca, Olba'da iyi korunmuş durumda sadece bir polycandelon ile bir de kandil askısı manastır kazıları sırasında ele geçmiş olmakla birlikte, bu tip nesnelere ait olabilecek zincir parçaları, kancalar, bağlantı parçaları da saptanmaktadır. Böylece, kentteki kullanımlarının da oldukça yoğun olduğu anlaşılmaktadır.

Camın ve metalin aydınlatmada sıklıkla ve bir arada kullanıldığı Olba'da pişmiş toprak kandil örneklerine de rastlanmaktadır. Ancak, MS dördüncü ve yedinci yüzyıllar arasındaki zaman dilimi içinde cam kandillere oranla çok daha az pişmiş toprak kandil örneğinin ele geçtiğini belirtmek gerekir. Bu durumda, Olbalılar'ın söz konusu dönemde aydınlanmada öncelikli olarak cam kandilleri yeğledikleri sonucuna varmak olasıdır³⁶.

Olba'da bulunan pişmiş toprak kandiller genel özellikleri bakımından açık renk kilden kalıplanarak yapılmış, kaba ve astarsız, basit nokta veya yaprak, nokta dizisi süslemelerine sahip örneklerden oluşmaktadırlar. Kırık parçalardan belki de discus'ları üzerinde haç süslemesinin bulunduğu örneklerin de olabileceği anlaşılmaktadır (Lev. 12, 13, 14).

Olba'da bulunan ve genellikle kaba yapı ve süslemelere sahip kandil parçalarına benzer özelliklere sahip kandillere Kıbrıs kökenli kandiller içinde British Museum Koleksiyonu'nda rastlanmakta; bunların MS yedinci yüzyıla ait olabilecekleri belirtilmektedir³⁷. Bu kandillerin discus'larında olasılıkla haç süslemesi bulunmakta, bunun çevresinde ise, birbirine paralel kabartmalı çubuklar yer almaktadır. Olba'da ele geçen bu kandil parçalarının çoğunluğu tiyatrodan olmak üzere birkaçı da manastır kazılarından gelmektedir. Böylece, bunların tiyatro ve manastırın son kullanım evrelerine (MS yedinci yüzyıl) ait olduklarını öngörmek olası görünmektedir. Bir diğer deyişle, Olba pişmiş toprak kandil örneklerinin Doğu Akdeniz ya da Anadolu merkezlerinde ele geçen Erken Bizans gruplarına dahil edilebilecek örneklerden oluştukları söylenebilir.

Olba'da bulunan pişmiş toprak kandillerin benzerlerinin ele geçtiği en yakın merkez olarak Elaiussa Sebaste'den söz edilebilir. Kentteki

422-423, No. 609.

36 Anemurium kazılarında Roma Hamamı'nda MS yedinci yüzyıla tarihlenen altı yüz elliden fazla pişmiş toprak kandilin bir arada bulunması; ayrıca kentin diğer kesimlerinde de birçok örneğe rastlanması Kilikia'daki bu kıyı kentindeki kullanımın yaygınlığına işaret etmektedir: Williams-Taylor 1975, 77-84. Ancak, şimdiye kadar Olba kazılarında benzer bir duruma işaret eden toplu buluntulara rastlanmamıştır.

37 Bailey 1988, 318, Q2616, Q2617 ve Q2618, lev. 71.

agora kazıları sırasında pişmiş toprak kandil örnekleri bulunmaktadır³⁸. Ancak, Olba örneklerine daha da yakın paraleller aranırsa, yine Kıbrıs buluntusu olan ve şimdi British Museum Koleksiyonu'nda yer alan bazı kandillerden söz edilebilir. Örneğin, Olba'da bulunan, paralel kabartmalı çubuklar ve uçlarında içi boş daire (üzüm salkımı?) dizisi süslemesine sahip, oldukça sağlam korunmuş örneklerden bir kandilin (Lev. 15) yakın benzerleri Salamis (veya Kourion) ile Marion-Munro kazı buluntularıdır ve MS beşinci yüzyıla tarihlenmektedirler³⁹. Munro örneğinin bir mezar konteksti içinde yer aldığı düşünülürse, Olba örneğinin de Doğu Vadisi Mezar Kompleksi kazılarında bulunması ve bu alanın mezarlar ve ölü kültü ile olan ilgisi, bağlantıyı daha da güçlendirmektedir.

(II.b) Yapım Teknikleri ve Nitelikleri Bakımından Dikkat Çekici Cam Buluntular

Olba'da yoğunluklu olarak saptanan cam buluntular öncelikli olarak kandiller, kadehler ve pencere camı parçalarından oluşmaktadır. Ancak, bunların dışında kalan ve Olba'da ele geçmeleri bakımından "özel" bazı cam buluntularına da rastlanmaktadır. Bunlar arasında kentten geçirdiği tarihsel süreçler ve dışarı ile olan ilişkileri bakımından fikir verebilecek birkaç örneği tanıtmakta yarar vardır:

Şeytanderesi Vadisi Kaya Kült Yeri'nde kazı öncesinde bir yüzey buluntusu olarak ele geçen "reticella" cam vazo parçası, bunlar arasında en dikkat çekici örneklerden biridir⁴⁰ (Lev. 16). Eskiçağ cam sanatının sadece en seçkin yapıtlarında uygulama alanı bulan *reticella* (söz konusu terim, İtalyanca'da "örgü" anlamına gelmektedir) süslemeler, ince cam çubuklarla oluşturulan bir tür ağ bezemesinin vazo yüzeyini oluşturması olarak tanımlanabilir⁴¹. Derin veya sığ kaselerde uygulanan bu süsle-

38 Ferrazzoli 2010, 225-230, No. 5-6; Benzer kandiller Dura -Europos buluntuları arasında yer almakta ve MS dördüncü ve beşinci yüzyıllara tarihlenmektedir: Baur 1947, 71-72, lev.XIII.

39 Bailey 1988, 317, Q2609 ve Q2610, lev. 71. Bu kandiller, Vessberg tarafından Kıbrıs buluntuları esas alınarak yapılan sınıflamaya göre Tip 18 başlığı altında incelenmektedir: Vessberg-Westholm 1956, 191-192.

40 Söz konusu buluntu daha önce de Olba araştırma sonuçlarının yer aldığı arazi raporu çerçevesinde yayınlanmıştır: Erten-Özyıldırım-Akçay 2010, 275-276, 287, Res. 4; Reticella camlarla ilgili olarak: Stern/Schlick-Nolte 1994, 71-72, 272-275; No. 73-74.

41 Reticella bezemeli cam yapıtların yer aldığı seçkin cam buluntu grupları konusunda: Antik çağdaki adı Canusium olan ve İtalya'nın güneydoğu Adriyatik kıyısında yer alan Canosa mezar gruplarına ait cam buluntular (MÖ ikinci yüzyıl): Grose 1989, 185-193; MÖ 80 yılından hemen sonra batmış olduğu saptanan Antikythera Batığı ve cam buluntularına ilişkin ayrıntılı bilgiler: Weinberg 1992, 28-33.

me tarzı, vazoya dantelle kaplanmış görünümü vermektedir. İlk örnekleri Doğu kökenli (belki Alexandria) sayılan ve Hellenistik Dönem'e ait olan "reticella" süslemeli vazolar, daha sonra Roma İmparatorluk Dönemi'nde ise sadece İtalya ve Batı Roma'ya özgü bir tip olarak değerlendirilmektedirler⁴².

Olba kazıları sırasında bulunan bir mozaik cam kaseye ait iki parça da yine bir önceki örnek gibi kentin kültürel yapılanmasındaki tek ve ortak unsura işaret etmektedir (Lev. 17). Bu kase parçaları, tiyatro kazıları sırasında skene binasının doğu kesiminde açılan bir sondajdan (T3.2011) gelmektedir ve bulunduğu seviye bakımından olasılıkla tiyatronun yapımından daha önceki bir evreye işaret etmektedir. Bunun nedeni, cam kase parçalarının İmparator Marcus Aurelius (MS 161-180) sikkesi ile yakın konumda (T3.2011 Açması) ele geçmesidir.

Söz konusu parçalar, mozaik tekniğinde üretilen bir kaseye aittir. Mozaik tekniği, Yakın Doğu'da cam nesnelerin yapımında kullanılan en erken yöntemlerden biri sayılmakta ve kökleri MÖ ikinci binyıl ortalarına, Mezopotamya'ya dayanmaktadır. Yine Tunç Çağı Mısır camcılığında da aynı yöntemin kullanıldığı görülmektedir⁴³. Mozaik tekniğinin temel prensibi, önceden hazırlanan renkli çubuklardan kesilen parçaların kalıplara dökülerek ısıtılması ve böylece polykrom cam vazoların oluşturulmasıdır.

Mozaik tekniği, Tunç Çağı'na dek uzanan başlangıç evresi sonrasında, Hellenistik Dönem'de yeniden uygulama alanı bulur. Bu teknikle üretilen çok renkli ve çekici vazolar için *millefiori* (bin çiçek) terimi de kullanılmaktadır. Bu tür vazolar, Hellenistik Dönem'den başlayan ve Erken Roma İmparatorluk Dönemi'ni de içine alan süre içinde cam sanatının seçkin yapıtları arasına girer. İşte, Olba kazılarında bulunan iki parça bu evreye (Erken Roma İmparatorluk Dönemi) işaret eden buluntular olarak değerlendirilmelidir. Olba örneklerinde açık mavi, beyaz ve kırmızı renkleri içeren bir çubuktan kesilen parçalar kalıba dökülerek, fonda koyu mavi/siyah ve sarı renklerin yer aldığı polykrom kase oluşturulmuştur.

Roma İmparatorluğu toprakları içinde birçok merkezde saptanan bu ayrıcalıklı gruba ait yapıtların bazı örneklerine Anadolu'da yapılan kazılar sırasında (yine kırık parçalar halinde olmak üzere) rastlanma-

42 Grose 1989, 253; Barag 1985, 85-86, No. 107.

43 Grose 1989, 47, 51.

ya başlanmıştır. Bunlar içinde Zeugma⁴⁴, Ephesus⁴⁵, Labraunda⁴⁶ gibi önemli merkezlerde yapılan kazılarda ele geçen örnekler yayınlanmış bulunmaktadır. Kaunos kazı buluntuları arasında da bazı parçaların bulunduğu belirtilmektedir⁴⁷. Olba'da saptanan bu parçalar da mozaik cam örneklerinin ele geçtiği Anadolu merkezlerine Olba'yı da katmaktadır.

Böylesine ender bulunan cam gruplarına ait (küçük de olsa) kap parçalarının Olba gibi "üçra" bir dağbaşı kentinde; hem de kentin asıl yerleşim alanı içinde değil de; biraz uzakta, vadi içindeki dramatik görünümlü, sarp bir kaya kült yerinde veya kentin akropolisinin eteğinde ya da daha sonra tiyatronun yapılacağı bir konumda bulunmasının anlamı nedir?

Bu soruya yanıt, Olba'nın yaşadığı tarihsel süreçlerde, özellikle de Akdeniz dünyasında Roma yönetiminin oluşturduğu merkezi otorite altında ortak kültürel yapılanma içindeki varlığı ve yeridir.

(II.c) Giyim Kuşam Malzemesi ve Kişisel Kullanım Eşyaları

Olba'da, her yerde olduğu gibi, halkın giyim tarzı büyük ölçüde iklim koşulları ve yaşam tarzı ile ilgili olarak gelişmiş olmalıdır. Ancak bunun yanında kültürel yapı ve etkileşimler de giyim kuşam üzerindeki diğer önemli etkenlerdir.

Olba kazıları sırasında ele geçen metal kemer tokaları, kolye ucu, kemik iğne gibi eserler bir küçük buluntu grubunu oluşturmaktadır. Giysilerin yapımında kullanılan kemikten iğ halkaları veya taştan yapılmış dokuma ağırlıklarının da Olba'da kullanılmakta olduğu anlaşılmakta; yerel ölçekteki basit iplik - dokuma üretiminin varlığını göstermektedir (Lev. 18, 19, 20). Bölgedeki keçi yetiştiriciliğinin de bugün olduğu gibi eski çağlarda da etkin bir tarımsal üretim kolu olduğunu ve keçi kılından yapılmış "cilicium" adı verilen dokumanın adını bölgeden aldığı düşünülürse, Olba'da da kadınların yün eğirme ve dokuma işleriyle uğraştıklarını söylemek yanlış olmayacaktır⁴⁸. Yine günlük yaşamda giyim kuşamda kullanılan kemik iğne veya giysi kullanım veya üretiminde kullanılan

44 Dussart 2006, 51, lev. LXXVI.

45 Krizinger 2010 (a), 599, 593, B-G46, 47, 48, 49; Krizinger 2010 (b), Taf. 458, B-G46, 47, 48, 49.

46 Hellström 1965, 53.

47 Kaunos cam buluntuları konusunda çalışmalarını sürdüren Dr. Çiğdem Gençler Güray'a ve Dr. Ömür Dünya Çakmaklı'ya bu konuda bilgilendirdikleri için teşekkürlerimi sunarım.

48 Keçi kılından yapılmış battaniye ve pelerinlerin MÖ dördüncü yüzyıl kadar erken bir tarihten başlayarak Lykia ve Kilikiada üretilmekte olduğu konusunda antik kaynaklarda referanslar bulunmaktadır: Broughton 1938, 821-822; "cilicium" ile ilgili olarak: Özbayoğlu 2003, 169.

parçalar da Olba kazı buluntuları içinde yer almaktadır (Lev. 21, 22, 23). Hıristiyanlığın yayınlaşmasının bir simgesi olarak madeni haç kolye uçlarının da taşınmakta olduğu da anlaşılmaktadır⁴⁹ (Lev. 24).

Madeni kemer tokaları sadece Erken Bizans Dönemi merkezlerinde değil, aynı zamanda Avrupa'da da sıkça rastlanan, çok geniş coğrafi yayılım gösteren buluntular olmakla birlikte, Olba kazılarında henüz sadece bir örnekle temsil edilmektedir⁵⁰ (Lev. 25). Olba Manastır kazıları sırasında, içindeki toprak temizlenen kayaya oyulmuş tekne içinden bulunan kemer tokasının çok yakın bir benzeri Atina'daki Bizans Müzesi koleksiyonunda yer almakta ve MS altıncı yüzyıla tarihlenmektedir. Delik biçiminde işlenmiş bir haç ile çevresinde iç içe daire süslemelerine sahip olan bu kemer tokasının biçim yönünden alışılmamış bir örnek olduğu belirtilmektedir. Benzer süslemelere sahip olan ve Dumbarton Oaks koleksiyonundaki bir paralel örneğin Syria kaynaklı olduğunun söylenmesi, bu tipin Doğu Akdeniz coğrafyasındaki yayınlığına işaret etmektedir⁵¹.

Kemer tokaları, özel bir giyim kuşam biçimini yansıtan; çoğunlukla askeri etkinlikle ilgili sayılan ve daha çok "pantolon" türü giysilerin giyildiğini gösteren buluntulardır⁵². Pantolon ve beraberinde kemer tokası kullanımı genellikle Barbar kavimler ya da Roma ordusu içindeki Barbar unsurlarla ilişkilendirilmektedir⁵³. Bu bağlamda imparatorluğun çeşitli bölgelerinde yaşayan yerel halkın geleneksel giyim tarzından uzak

49 Bu kolye ucunun çok yakın benzerleri Elaiussa Sebaste kazılarında bulunmuştur. Bunlar MS altıncı ve yedinci yüzyıllar için yaygın sayılan bir tipin örnekleri olarak değerlendirilmektedirler: Ferrazzoli 2012, 294, lev. 5, No. 46-47.

50 Örneğin, Anemurium kazılarında ele geçen örneklerle bir tipoloji oluşturulması mümkün olmuştur: Russell 1982, 138-146, Fig. 6-9. Yine Olba'nın yakın komşusu Elaiussa Sebaste'de ele geçen çok sayıda madeni kemer tokası bulunmaktadır. Bunlar, MS beşinci yüzyıl sonları ile yedinci yüzyılın ilk yarısı arasındaki döneme tarihlenmektedir: Ferrazzoli 2012, 294-295, 305, lev. 6. Ayrıca, son yıllarda kaydedilen Anadolu'da madeni kemer tokalarının bulunduğu merkezler bulunmaktadır: Pergamon: Pirson 2012, 173-186; Iasos'da MS yedinci yüzyılın ikinci yarısına ait bir mezarda bulunan örnek için: Berti 2012, 191, lev. I.101. Roma'da Capitulum Tepesi yamacında, Campus Martius'da yer alan Crypta Balbi atölyelerinde de çeşitli tipte madeni kemer tokalarının üretildiği saptanmaktadır: Ricci 2012, 1-16.

51 Baltoyianni 1997, 186, No. 206.

52 Pantolon kullanımını Yakın Doğu giyim kuşamında bir İran-Part etkisi olarak değerlendirmek olasıdır. Yunan-Roma giysileri uzun kumaşların vücuda sarılması, bunların tutturularak sabitlenmesi esasına dayanırken, Part giyiminde farklı parçalar halinde biçmek, kesmek ve bunları dikerek birleştirmek söz konusudur. Yakın Doğu'da zaman içinde yaygınlaşan Part tarzındaki pantolonlar (anaxarides), Avrupa'da Barbarlar'ın giydikleri tipteki pantolonlardan (bracae) görsel farklılıklar göstermektedir. Bracae, daha bol ve torba gibi olan pantolonlardır ve ayak bileklerinden birer bantla bağlanmaktadır: Goldman 2001, 164-165, 242.

53 Russell 1982, 145.

görünmekle birlikte, Doğu Akdeniz'de Geç Antik Çağ'da pantolonun oldukça tanınmakta olduğu; askerlerin yanında halktan kişiler arasında da pantolonun yaygınlaştığını arkeolojik ve epigrafik veriler doğrulamaktadır⁵⁴. Anemurium gibi bir kıyı kentinde çok sayıda örneği ele geçmiş olmakla birlikte, denizden uzak ve korunaklı Olba'da çok az bulunması, kentin olasılıkla daha geleneksel tarzda giyinen; giyim tarzı ile dışarıdan fazla etkilenmeyen bir nüfusa sahip olduğu sonucuna varmak olasıdır.

Olba'da günlük yaşamın akışı içinde basit eğlencelerin de yer aldığını gösteren bir diğer nesne ise, küp ya da dikdörtgenler prizması biçiminde olan kemik oyun zarlarına ait parçadır (Lev. 26). Ancak, söz konusu buluntunun Şeytanderesi Vadisi Kaya Kült Yeri'nde ele geçmesi belki de bu alandaki mezarlar ve mezarlara bırakılan ölü hediyesi niteliğindeki kişisel eşyalarla olan ilişkisini yansıtmaktadır.

Oyun zarları ile ilgili olarak Korinth buluntuları bağlamında yapılan bir değerlendirmede, Yunanlılarda zar yerine daha çok aşık kemiğinin basit oyular için kullanıldığı belirtilmektedir. Genellikle kemikten yapılan ve zarın her yüzünün değerinin kazınmış iç içe daireler biçiminde belirtildiği oyun zarları ise, Korinth'de daha çok Roma Dönemi'ne ait buluntular olarak belirlenmektedir⁵⁵. Ancak, zarla oynanan oyunların Ön Asya'daki geçmişi, MÖ üçüncü binyılda Mezopotamya'ya kadar dayanmaktadır. Sir Leonard Wooley tarafından Ur kazılarında örnekleri bulunan; MÖ ikinci binyıla Mısır'da da saptandığı belirtilen⁵⁶ oyun zarları, binlerce yıl sonra yapılan örneklerinin aslında biçimsel olarak yakın benzerleridir. Ancak, aradaki önemli fark, erken örneklerde kemik yerine sedef, lapis lazuli, kırmızı kireçtaşı gibi daha değerli malzemelerin kullanılmış olmasıdır.

Olba'da böyle bir buluntunun ele geçmesi yine binlerce yıllık bir Ön Asya - Doğu Akdeniz geleneğinin süreklilik göstermesi olarak değerlendirilmelidir. Yine Olba'ya yakın Dağlık Kilikia merkezleri olan Elaiussa Sebaste, Anemurium gibi merkezlerde de saptanan oyun zarı örnekleri bulunmaktadır⁵⁷.

54 Mozaik ve duvar resimlerinde betimlenen pantolonlu figürlerin yanı sıra pantolon terzilerinin de bir iş kolu olarak MS dördüncü yüzyılda var olduklarını Diocletianus'un emirnamesinden öğrenmekteyiz. Kilikia'da da bu zenaatle uğraşan terzilerin olduğu Korykos mezar yazıtlarında görülmektedir: Russell 1982, 145-146.

55 Davidson 1952, 218.

56 Fernandez-Armesto 2009, 82.

57 Elaiussa Sebaste: Ferrazzoli 2012, 292, lev.4.38; Anemurium: Russell 1982, 137, fig. 4.27

(II.d) Yapı Malzemeleri ve Kapı Aksamı (Anahtar - Kilit)

Mekanların güvenliğinin sağlanmasında bugün olduğu gibi metal kilit ve anahtarların kullanılmakta olduğunu Olba'da ele geçen buluntular göstermektedir. Özellikle kentte kazı yapılan hemen her kesimde birkaç anahtarın bulunduğu görülmektedir (Lev. 27-28).

Birçok Geç Antik - Erken Bizans merkezinde sıkça rastlanan madeni anahtarların ortak özellikleri, bir uçta basit ya da karmaşık bir mekanizmaya sahip olmaları; bunun diğer uca kısa bir sapla bağlanması ve burada da hareket edebilen bir halkanın yer almasıdır. En erken örneklerinin MS dördüncü- beşinci yüzyıllara ait olabileceği belirtilen bu tipteki anahtarların kullanımı MS onuncu-on ikinci yüzyıllarda da sürmektedir⁵⁸. Olba'da ele geçen anahtarların yakın benzerleri Kıbrıs'ta saptanmaktadır. Özellikle bir yüzük gibi de takılabilen anahtar tipinin tam bir paraleli Kıbrıs örnekleri arasında yer almaktadır (Lev. 29)⁵⁹. Aynı tipteki (ancak biraz daha ince işlenmiş olduğu anlaşılan) bir yüzük-anahtar da Kuşadası, Kadıkalesi Anaia kazılarında ele geçmiştir⁶⁰. Olba'da anahtarların yanısıra madeni kilit levhalarına ait parçalar ve çok sayıda madeni çivi (Lev. 30) ile yine kapı kilit aksamına ait olması gereken madeni parçalar (Lev. 31) da geçmektedir

Sonuç

Olba'da günümüze dek yapılan arkeolojik kazılar sırasında ele geçen küçük buluntulardan manastırda ele geçenlerin ait oldukları dönemin dinsel yapıları için tipik sayılan örneklerden oluştuğu görülmektedir.

Buna karşılık, tiyatro kazılarının küçük buluntuları çok daha geniş bir çeşitlilik göstermekte; özellikle Geç Antik Dönem cam ve seramik buluntularının yoğunluğu dikkati çekmektedir. Takıların, kişisel kullanıma veya üretime yönelik malzemenin, sikkelerin⁶¹; başta madeni çiviler olmak üzere yapı malzemelerinin de tiyatro buluntuları arasında yer aldığı izlenmektedir. Tiyatro skene binası çatı konstrüksiyonuna ait olduğu düşünülen çivilerin ya da yapının inşaatına yönelik malzeme dışında tiyatrodaki ele geçen günlük yaşam eşyalarının tiyatronun asıl işle-

58 Davidson 1952, 137, lev.70.

59 Vessberg-Westholm 1956, 115, Fig. 33, No. 23-25.

60 Mercangöz 2012, 227, Res. 2.

61 Olba tiyatrosu kazılarından çıkan sikkelerin konservasyonu tamamlanmış olup, bir yüksek lisans tezi kapsamında incelenmesi sürmektedir.

vini yitirdikten sonra da kullanımının devam ettiğini düşündürmektedir. Skene binasında birden fazla duvar örgü tekniğinin de saptanması, yapının onarımlar geçirerek uzun süre kullanımının sürdüğü görüşünü desteklemektedir⁶². Öte yandan, Olba akropolisi yamacındaki tiyatroya, yüzyıllar içinde toprak altında kalma sürecinde de tepeden akan toprağın içindeki malzemenin de ulaşmış olduğunu göz ardı etmemek gerekir.

Olba'da mezarlık alanlarına yakın konumda olan ya da mezarlarla bütünleşen kaya kült alanlarının ölüm sonrasındaki ritüeller için kullanılmakta oldukları anlaşılmaktadır. Kaya kült alanlarında ele geçen küçük buluntuların buralarda düzenlenen cenaze törenleri sırasında sunulan ya da kullanılan malzemeler olduklarını öne sürmek olasıdır⁶³. Olba'daki kült alanlarında ele geçen kemik iğne, ağırşak, oyun zarı ya da "ayrıcalıklı" nitelikte cam kap parçaları gibi buluntular ise, buralardaki mezarlara bırakılan kişisel eşya niteliğindeki sunulardır.

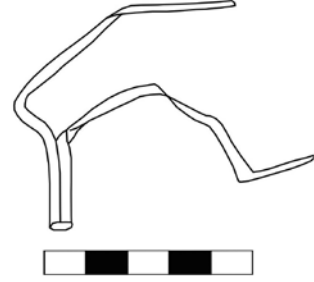
62 Olba tiyatrosunun kullanımının yaklaşık MS yedinci yüzyıla kadar sürdüğünü öngörmek olasıdır. Tiyatroların kendi işlevleriyle yani oyunların sergilenmesi, halkın bir araya geldiği gösteri ve toplantılar için kullanımının birçok merkezde MS altıncı ve yedinci yüzyıllarda son bulduğunu; bu güçlü taş yapıların sonraları farklı amaçlara hizmet etmiş olabileceklerini öne sürmek olasıdır. Örneğin MS altıncı yüzyılda skene binası yıkılan Aphrodisias Tiyatrosu bir daha onarılmamış ancak Hıristiyanlıkla ilgili işlevler için kullanılmıştır: Cameron 2012: 165; Procopius, tasarruf amaçlı olarak Justinianus'un hipodrom, tiyatro ve circus'ları kapattığından yakınmaktadır: Gizli Tarih 26.8-9: "Artık kimse kamu yararına bir yapı planlayacak durumda değildi. Kentlerin sokaklarında ışıklar yanmaz oldu. Hayatı halk için çekilir hale getirmenin imkanı kalmadı. Tiyatrolar, hipodromlar ve sirklerin hepsi kapatıldı. Oysa Justinianus'un karısı buralarda doğup büyümüş ve ilk eğitimini almıştı".

63 Bu dergi kapsamında Tuna Akçay tarafından yazılan makalede incelenen Şeytandresi Vadisi Kaya Kült Yeri'nde ele geçen pişmiş toprak unguentarium örneklerinin cenaze ritüelleriyle ilgili oldukları belirlenmektedir.

Levhalar

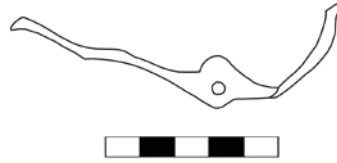
Lev. 1: Madeni Fitol Tutucuları, Tiyatro 2011 (0397).

Lev. 2: Madeni Fitol Tutucu (çizim), Tiyatro, T2-2011 Açması/-1.00 m.

Lev. 3: Madeni Fitol Tutucu, Tiyatro, T2.2011 Açması/-36 cm. (14.07.2011).

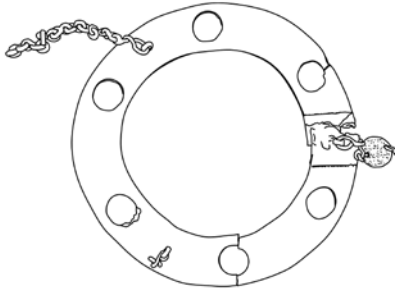
Lev. 4: Madeni Fitol Tutucu (çizim), Manastır, M3 Açması (7.08.2012).

Lev. 5: Madeni Fitol Tutucu, Manastır (25.07.2012).

Lev. 6: Mavi Nokta Bezemeli Cam, Doğu Vadisi Kaya Mezar Kompleksi (5.08.2011).

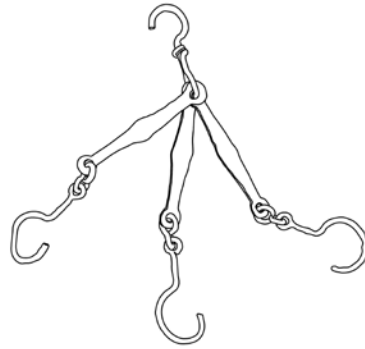
Lev. 7: Polycandela (çizim), Manastır, M2 Açması (30.07.2012).

Lev. 8: Polycandela, Manastır, M2 Açması (30.07.2012).

Lev. 9: Polycandela (rekonstrüksiyon).

Lev. 10: Kandil Askısı (çizim), Manastır, Tekne (27.07.2012).

Lev. 11: Kandil Askısı, Manastır, Tekne (27.07.2012).

Lev. 12: Pişmiş Toprak Kandil, Tiyatro, Skene Doğu/-1.60 m. (10.08.2010).

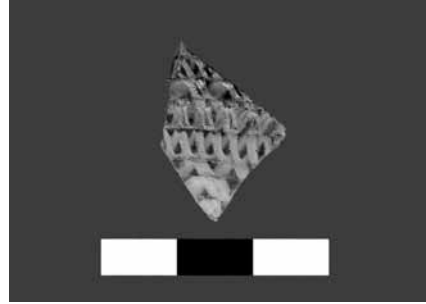
Lev. 13: Pişmiş Toprak Kandil, Manastır, Tekne (27.07.2012).

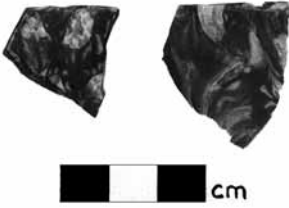
Lev. 14: Pişmiş Toprak Kandil, Tiyatro, Skene Doğu/Yüzey (5.08.2010).

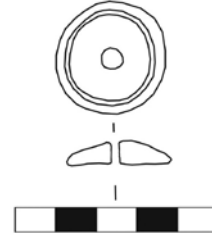
Lev. 15: Pişmiş Toprak Kandil, Doğu Vadisi Mezar Kompleksi/-75 cm. (3.08.2011).

Lev. 16: Reticella Cam Parçası, Güney Vadisi Kaya Kült Yeri/Yüzey Buluntusu (2009).

Lev. 17: Mozaik (Millefiori) Cam Parçaları, Tiyatro, T3.2011 Açması/-2.30 m. (4.08.2011).

Lev. 18: Taş Ağırşak (çizim), Akropolis Güney Yamacı kaya Kült Yeri (1.08.2012).

Lev. 19: Taş Ağırşak, Akropolis Güney Yamacı kaya Kült Yeri (1.08.2012).

Lev. 20: Kemik İğ Halkası (Disk), Şeytanderesi Vadisi Kaya Kült Yeri/ Sondaj II (9.08.2010).

Lev. 21: Kemik İğne (çizim), Manastır, Tekne (26.07.2012).

Lev. 22: Kemik İğne Manastır, Tekne (26.07.2012).

Lev. 23: Kemik Dekoratif Parça (Makara?), Tiyatro, T2.2011 Açması/-70 cm. (14.07.2011).

Lev. 24: Bronz Haç (Kolye Ucu), Tiyatro, T2.2011 Açması/-65 cm.

Lev. 25: Madeni Kemer Tokası, Manastır, Tekne (27.07.2012).

Lev. 26: Kemik Oyun Zarı, Şeytanderesi Vadisi Kaya Kült Yeri/Oyuk İçi (9.08.2010).

Lev. 27: Madeni Anahtar, Akropolis
Güney Yamacı Kaya Kült Yeri
(13.08.2010).

Lev. 28: Madeni Anahtar, Manastır, M3
Açması (9.08.2012).

Lev. 29: Anahtar-Yüzük, Akropolis
Güney Yamacı Kaya Kült Yeri 3/-1.28 m.
(10.08.2012).

Lev. 30: Madeni Kilit Levhası ve Çiviler
Tiyatro, Skene Doğu/Güney Kesim
(16.08.2010).

Lev. 31: Madeni Kilit Aksamına ait
Parça, Tiyatro, T11.2012 Açması/-0.19
m. (8.08.2012).

Kısaltmalar ve Kaynakça

Bailey 1988

D.M. Bailey, A Catalogue of the Lamps in the British Museum -III- Roman Provincial Lamps, British Museum Publications, London.

Bailey 1996

D.M. Bailey, A Catalogue of the Lamps in the British Museum -IV- Lamps of Metal and Stone, and Lampstands, British Museum Press, London.

Baltoyianni 1997

C. Baltoyianni, "Byzantine Jewellery", Greek Jewellery - 6000 Years of Tradition, Ministry of Culture - Archaeological Receipts Fund, Athens, 151-249, kat. no. 151-303.

Barag 1985

D.P. Barag, Catalogue of the Western Asiatic Glass in the British Museum, Vol. I, London.

Baur 1947

P.V.C. Baur, "The Lamps", The Excavations at Dura-Europos, Final Report, Yale University Press, New Haven.

Berti 2012

F. Berti, "Grave Goods from the Necropolis in the Agora of Iasos", Byzas - Veröffentlichungen des Deutschen Archäologischen Instituts Istanbul 15: Byzantine Small Finds in Archaeological Contexts, 187-211.

Broughton 1938

T. R. S. Broughton, "Roman Asia Minor", An Economic Survey of Ancient Rome (ed. T. Frank), Baltimore.

Cameron 2012

A. Cameron, The Mediterranean World in Late Antiquity A.D 395-700, London - New York.

Canevello-Özyıldırım 2009

S.A. Canevello - M. Özyıldırım, "Constantinopolis Tahtında Isaurialı bir İmparator: Zeno", Lucerna Klasik Filoloji Yazıları, İstanbul, 16-28.

Collon-Symington 2007

D. Collon - D. Symington, "Metalwork": Excavations at Kilise Tepe 1994-1998 From Bronze Age to Byzantine in Western Cilicia, Vol. I: Text (ed. N. Postgate - D. Thomas), BIAA Monograph, No. 30.

Comstock-Vermeule 1971

M. Comstock - C. Vermeule, Greek, Etruscan and Roman Bronzes in the Museum of Fine Arts Boston, Greenwich-Connecticut.

Czurda-Ruth 2007

B. Czurda-Ruth, Hanghaus 1 in Ephesos: Die Gläser, Wien.

Davidson 1952

G.R. Davidson, Corinth - The Minor Objects, Vol. XII, Princeton - New Jersey.

Dunn 2007

A. Dunn, "Small Finds", Kourion - Excavations in the Episcopal Precinct (ed. A.H.S. Megaw), Harvard University Press, Ch.17, 527-540.

Dussart 2006

O. Dussart, "The Glass Vessels of Zeugma - Results of the First Study Campaign in 2003", Uluslararası Geçmişten Geleceğe Zeugma Sempozyumu (ed. R. Ergeç), Gaziantep, 51-54, lev. LXXVI-LXXIX.

Erel-Adatepe 2007

T.L. Erel - F. Adatepe, "Traces of Historical Earthquakes in the Ancient City Life at the Mediterranean Region", J. Black Sea/Mediterranean Environment Vol. 13, 241-252.

Erten 2003

E. Erten, "Glass Finds from Olba Survey", OLBA VII, 145-154.

Erten 2011

E. Erten, "Erken Bizans Camcılığı: Kimliği ve Niteliği Üzerine Düşünceler", Seleucia ad Calycadnum I, 29-50.

Erten 2012

E. Erten. "Olba'da Roma İmparatorluk Dönemi'nde Tarım ve Yerleşim", Seleucia ad Calycadnum II, 61-76.

Erten-Özyıldırım-Akçay 2010

E. Erten - M. Özyıldırım - T. Akçay, "Mersin Silifke Olba 2009 Araştırmaları", 28. Araştırma Sonuçları Toplantısı - İstanbul, Cilt 2, 273-290.

Fernandez-Armesto 2009

F. Fernandez -Armesto, The World: A History, Vol. I, Pearson, Upper Saddle River, New Jersey.

Ferrazzoli 2010

A.F. Ferrazzoli, "Le Lucerne", Elaiussa Sebaste - L'Agora Romana, İstanbul, Bölüm 4, 225-230.

Ferrazzoli 2012

A.F. Ferrazzoli, "Byzantine Small Finds from Elaiussa Sebaste", Byzas - Veröffentlichungen des Deutschen Archäologischen Instituts Istanbul 15: Byzantine Small Finds in Archaeological Contexts, 289-307.

Fitzgerald 1931

G.M. Fitzgerald, Beth-Sahn Excavations 1921-1923 - The Arab and Byzantine Levels, Philadelphia.

Foss 1990

C. Foss, "The Persian Asia Minor and the End of Antiquity", History and Archaeology of Byzantine Asia Minor", Hampshire, 721-747.

Gençler 2003

Ç. Gençler, "Elaiussa Sebaste'den bir Cam Kandil ve Kullanımı Üzerine", PATRONVS - Coşkun Özgünel'e 65. Yaş Armağanı, İstanbul, 157-160.

Gençler 2009

Ç. Gençler, Elaiussa Sebaste Antik Yerleşimi Cam Buluntuları, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne sunulan yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Gençler Güray 2010

Ç. Gençler Güray, "The Glass Finds", Elaiussa Sebaste III - L'Agora Romana, İstanbul, 234-244.

Gill 1978

M.V. Gill, "The Small Finds": R.M. Harrison, Excavations at Saraçhane in İstanbul - Vol. I - The Excavations, Structures, Architectural Decoration, Small Finds, Coins, Bones, and Molluscs, Princeton University Press.

Goldman 2001

B. Goldman, "Graeco-Roman Dress in Syro-Mesopotamia", The World of Roman Costume (ed. J.L. Sebesta - L. Bonfante), The University of Wisconsin Press, 163-181.

Gough 1985

Alahan-An Early Christian Monastery in Southern Turkey - Based on the Work of Michael Gough (ed. M. Gough), Pontifical Institute of Medieval Studies - Studies and Texts 73, Toronto - Ontario.

Grose 1989

D.F. Grose, Early Ancient Glass - The Toledo Museum of Art, Toledo-Ohio.

Headlam 1892

A.C. Headlam, "Ecclesiastical Sites in Isauria", Occasional Papers of the Society for the Promotion of Hellenic Studies, 2.

Hellström 1965

P. Hellström, Labraunda - Swedish Excavations and Researches, Vol. II, Part I. Pottery of Classical and Later Date Terracotta Lamps and Glass,

Lund.

Hild-Hellenkemper 1986

H. Hellenkemper - F. Hild, Neue Forschungen in Kilikien und Isaurien, Band 4, Wien.

Hill 1996

S. Hill, The Early Byzantine Churches of Cilicia and Isauria, Birmingham Byzantine and Ottoman Monographs Vol. I, Aldershot, Hampshire.

Howland 1958

R.H. Howland, The Athenian Agora - Greek Lamps and Their Survivals, Vol. IV, Princeton-New Jersey.

Jalame 1988

Excavations at Jalame - Site of a Glass Factory in Late Roman Palestine, (ed. G.D. Weinberg), University of Missouri Press, Columbia.

Keil-Wilhelm 1931

J. Keil - A. Wilhelm, "Denkmaler aus dem Rauhen Kilikien", Monumenta Asiae Minoris Antiqua III, Manchester.

Krizinger 2010 (a)

F. Kriziger, Hanhaus 2 in Ephesos - Die Wohneinheiten 1 und 2 - Baubefund, Ausstattung, Funde - Textband - Wohneinheit 2, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.

Krizinger 2010 (b)

F. Kriziger, Hanhaus 2 in Ephesos - Die Wohneinheiten 1 und 2 - Baubefund, Ausstattung, Funde - Tafelband, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.

Mercangöz 2012

Z. Mercangöz, "Kuşadası, Kadıkalesi/Anaia Kazısı: Bizans Döneminden Birkaç Küçük Buluntu", Byzas - Veröffentlichungen des Deutschen Archäologischen Instituts Istanbul 15: Byzantine Small Finds in Archaeological Contexts, 223-232.

Özbayoğlu 2003

E. Özbayoğlu, "Notes on Natural Resources of Cilicia: A Contribution to Local History", OLBA VIII (Özel Sayı), 159-171.

Özyıldırım 2003

M. Özyıldırım, "İlkçağ ve Erken Hıristiyanlık Kaynaklarında Olba Sözcüğünün Değişik Kullanımları", OLBA VIII (Özel Sayı), 145-157.

Özyıldırım 2012

M. Özyıldırım, "Olba Manastırı Hakkında Arkeolojik ve Yazınsal Yeni Bilgiler", Seleucia ad Calycadnum II, 105-118.

Özyıldırım - Ünalın 2011

M. Özyıldırım - H. Sibel Ünalın, "Isauria Dağlarında Hıristiyan Manastırcılığının bir Örneği: Olba Manastırı", *Seleucia ad Calycadnum* I, 147-166.

Pirson 2012

A. Pirson, "Byzantinischer Schmuck und Trachtbestandteile aus Pergamon", *Byzas - Veröffentlichungen des Deutschen Archäologischen Instituts Istanbul 15: Byzantine Small Finds in Archaeological Contexts*, 173-186.

Procopius

Procopius, *Gizli Tarih*, (çeviri: Orhan Duru), İstanbul 1973.

Ricci 2012

M. Ricci, "Rome-Byzantium Affinity and Difference in the Production of Luxury Goods", *Byzas - Veröffentlichungen des Deutschen Archäologischen Instituts Istanbul 15: Byzantine Small Finds in Archaeological Contexts*, 1-16.

Russell 1982

J. Russell, "Byzantine *Instrumenta Domestica* from Anemurium: The Significance of Context", *City, Town and Countryside in Early Byzantine Era* (ed. R.L. Hohlfelder), New York, 133-154, fig. 1-9.

Russell 2000

J. Russell, "Household Furnishings, Antioch The Lost Ancient City" (ed. C. Kondoleon), Princeton University Press, 79-89.

Stern/Schick-Nolte 1994

E.M. Stern - B. Schick-Nolte, *Early Glass of the Ancient World - 1600 B.C. - A.D. 50 - Ernesto Wolf Collection*, Ostfildern-Ruit.

Stern 2001

E.M. Stern, *Roman, Byzantine and Early Medieval Glass 10 BCE - 700 CE - Ernesto Wolf Collection*, Ostfildern - Ruit.

Stern 2012

E.M. Stern, "Early Byzantine Glass from Athens (5th - 8th centuries)", *Byzas - Veröffentlichungen des Deutschen Archäologischen Instituts Istanbul 15: Byzantine Small Finds in Archaeological Contexts*, 49-60.

Vessberg-Westholm 1956

O. Vessberg - A. Westholm, *The Swedish Cyprus Expedition - The Hellenistic and Roman Periods in Cyprus*, Vol. IV, Part 3, Stockholm.

Waldbaum 1983

J.C. Waldbaum, *Metalwork from Sardis: The Finds Through 1974*, Cambridge Mass. - London.

Williams-Taylor 1975

H. Williams - P. Taylor, "A Byzantine Lamp Hoard from Anamur (Cilicia)", *Anatolian Studies* XXV, 77-84.